

TASAVVUFTA KADIN

Hülya KÜÇÜK (*)

Tasavvuf, herkesin değişik bir tarifini yaptığı, bazen güzel bir bahçeye, bazen bir muammaya dönüşen kültür miraslarımızdan birisidir. O, bazı İslâm alimleri kabul etmek istemeseler de, "İslâm mistisizmi" olarak ele alınabilir; yani İslâm dininin geliştirdiği, kendisini, mistisizm gibi her türlü dinî kayıttan uzak tutan mistisizm değil de "İslâm"la kayıtlı gören mistik bir harekettir.

Tasavvufun bir çok tarifi vardır: Bunlardan bazılarına göre:

Tasavvuf, namey-i hestiyi dürmek, gönül tahtında sultan olmak, sarayı sırda mihman olmak, katreyken ummana dönüşmek ve belki "Ha" ile "Kaf" (Hakk) olmaktır.

Daha değişik bir tarifile, mesela Maruf el-kerhi (v. 200)'ni tarifi ile: "et-Tasavvufu, el-ehzu bi'l hakaiki ve'l-ye'su mimma fi eydi'l-halaiki" (Tasavvuf, hakikatleri almak ve insanların elindekinden ümidi kesmektir.)

Veya, Ebu'l-Hüseyn en-Nuri (v. 295)'nin tarifiyle tasavvuf: "Terk-i cümlet-i nasıbhay-ı nefis est, beray-ı nasıb-i Hakk" (Hakk için, nefsin bütün arzularını terketmektir.)

Sufi de el-Hüseyn b. Mansur el-Hallac (v. 309)'ın tanımı ile "Vahdaniyyetü'z-zat: la yekbelühü ehadun vela yekbelu ehaden" (Sufi, kendisini başkasının kabul etmediği, kendisi de başkasını kabul etmeyen tek bir zattır.)

Veya Ebu Ali Ruzbarî (v. 322)'nin şiirsel tanımı ile:

"es-Sufiyyu men lebise's-sufe ale's-safa

ve et'ame nefsehu taame'l-cefa

ve nebeze'd-dünya verae'l-kafa

ve seleke sebile'l-Mustafa"

(*) S.Ü. İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Tarihi Anabilim Dalı.

(sufi, içinin temizliği üzerine yün elbise giyen, nefesine cefa çektiren, dünya sevgisini kalbinden çıkararak, geriye atan ve Hz. Muhammed (a.s.)'in yolunu takib edendir) (1).

En kısa tanımıyla tasavvuf, müslümanın ruh hayatının aynısıdır. Aslında, Aksaray Olanlar Dergahı Şeyhi İbrahim Efendiye göre:

Tasavvuf anlamaktır yetmiş iki milletin dilin,

Tasavvuf, alem-i akla Süleyman olmağa derler.

Tasavvuf, bir bakıma, bu kadar geniş bir zaviyeden bakmayı öğrenmektir. Peki bu geniş zaviyeden bakılınca "kadın" nasıl görünüyor? Kısaca bu konuya değinmek istiyoruz.

Aslında "tasavvufta kadın" diye tek tip bir kadın imajından bahsetmek doğru değildir; zaten tasavvuf subjektif yorumlarla dolu olduğundan bu mümkün de değildir. Şu var ki tasavvufta kadın, genel olarak "nefis" ve "dünya" ile özdeşleştirilip "kaçılması gereken" bir "dünya süsü" diye sunulmasına rağmen, (2) diğer İslamî ilim dallarındaki statüsünden daha liberal bir durumda karşımıza çıkar: II. hicri asırdan itibaren kendilerine has tekke ve zaviyeleri olan, şeyhlere mürid olup tekke müdavimleri arasına giren ve hatta daha sonraları (mesela mevlevilikte) halife olan kadınlar vardı. Oysa medreselerde hocalık veya öğrencilik yapan kadınlara rastlamıyoruz. (3)

Tasavvuf tarihinin ilk dönemlerinde "rahib" denen erkeklere rastladığımız gibi "rahibe" denen kadınlara da rastlıyoruz. Osman b. Sevde'nin annesi Rahibe ile Musullul Rahibe bunlardan idi. (4)

Tasavvuf tarihine damgasını vurmuş kişilerden biri de bilindiği üzere Rabi'atü'l-Adevi'dir (v. 135): Zühd ve Allah korkusundan ibaret olan ilk

(1) Tarifler için bkz. "Nicholson'ın Kronolojik Tasavvuf Tarifleri", Araş. Görevlisi Ethem Cebeci, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, XXIX- s. 387-406

(2) Mesela, Ebu Ali Siyah Mervezî: "Ben nefsi, şekli kadın şekline benzer bir vaziyette gördüm" der. Bunun sebebini Hucviri, kadının "fitne sebebi" olması ile açıklar. Bkz. Hucviri, Ali b. Osman Cüllabi, Keşfu'l-Mahcub, (Hazırlayan: S. Uludağ), İst. 1982, s. 514.

(3) Bu konuda bol örnek ve kaynaklar için bkz. Uludağ Süleyman Sufi Gözüyle Kadın.. İstanbul 1995 s. 131 vd. Ayrıca bkz. Köprülü, Osmanlı Devletinin Kuruluşu TTKY, Ankara, 1988, s. 94 vd.

(4) İbnü'l-Cevzi, Sıfatü's-Safve, Halep, 1973, IV, 42, 192'den naklen, Uludağ, a.g.e. s. 58

dönem tasavvufunun, Allah aşkı ve Allah'a kavuşma arzusu duygularıyla zenginleştirerek gelişmesine yardımcı olan O'dur. O'na göre, insan tefekkürle ilahi sırra ulaşabilir, Allah'la birleşebilir. Zira yalnız Allah vardır; kainat O'nun tecellilerinden ibarettir. Allah'a ulaşmanın yegane yolu da ilahi aşktır (5). Bu bir bakıma vahdet-i vücudun temelidir.

Rabia'dan başka daha birçok "rahibe" ve "sufiye" adıyla bilinen hanımlar vardır; ancak, tasavvuf tarihi kitapları kadın sufilere yeterince yer ayırmamış, onlardan fazla bahsetmeyi sanki İslam adabına aykırı saymışlardır. Mesala tasavvuf ve tasavvuf tarihinin tartışılmaz otoritesi olan Kuşeyri'nin Risale'sinde kadın sufilere hiç söz edilmez. Kadın sufi (sufiye) olarak sadece Rabia'yı kitabına alan Feriduuddin-i Attar da, kadının "Hak yoluna girdiği zaman artık erkek sayılacağını" vurgulayan açıklamayı yapmak zorunda hissetmiştir kendini: 'Neden O'nu erkek veliler arasında zikrettin dersin derim ki: Hadisde de zikredildiği gibi "Allah sizin şekillerinize değil, niyetlerinize bakar." Dinin üçte ikisini Hz. Aişe'den öğrenmek mümkün de O'nun cariyelerinden -manevi kızlarından- öğrenmek neden mümkün olmasın. Bir kadın hak yolda yürürse artık o, erdir (6). "Yine, Beyazîd Bistami'nin, Ahmed b. Hadraveyh'in hanımı Fatıma hakkında: 'Kim kadın kıyafeti içinde saklanmış erkek görmek isterse Fatıma'ya baksın' dediğini aktarır (7).

Ebu Nuaym'ın Hilye'si, İbnu'l-Cevzi'nin Sıfetu's-Safve'si, Şarani'nin Tabakatu'l-Kübra'sı, Molla Cami'nin Nefahatü'l Üns'ü kadın sufilere bahsedilen kitaplardandır ki bunlarda da topu topu 34 kadından bahsetmiştir. İbnu'l-Cevzi' bunun bir eksiklik olduğunu, kendi kitabının Ebu Nuaym'ın kitabından farklı olduğu yönleri sayıp O'nu eleştirirken şöyle açıklıyor: 'Ebu Nuaym, kitabında çok az sayıda kadın abidlerden zikretti. Oysa bu eksiklik sadece kadınları değil, bazen erkekleri de ilgilendirir: Mesela Süfyan es-Sevri'den bahsederken Rabia'dan bahsedilmezse, Süfyan'ın hayatı da yarım anlatılmış olur.' (8). Bu sözleriyle İbnu'l-Cevzi, kadınlara, Ebu Nuaym'dan daha fazla yer verdiğini belirtmek istemiştir ancak İbnu'l Cevzi'nin de kadınlardan yeterince bahsettiğini kabul etmek kadın sufilere hakkını yemek olur.

(5) Sunar, Cavit, Ana Hatları ile Tasavvuf Tarihi, Ankara, 1978, s. 17.

(6) Bkz. Tezkiretü'l-Evliya, trmzk., İstanbul, 223-234.

(7) a.g.y., s. 108.

(8) Sıfetus-Safve, Kahire, 1415/1994 (2c), I, 13.

Biz, sufiyeler hakkındaki bilgilerin birçoğunu, dolaylı yollardan öğreniyoruz. Buna rağmen, gerek kadınların tarikatlerdeki statüsü ve gerekse, bazı sufilerin kadınlar hakkındaki görüşleri oldukça ilginçtir: Bazı sufilerin kadına bakış açısını araştırdığımız zaman, tasavvuf geleneğinin, feministleri kışkıracak bir birikime sahip olduğunu görürüz (9).

Anadolu'da tarikat şeyhlerinin hanımlarına "ana-bacı" denir. Sünnî tarikatlarda, hanımların erkeklerle birlikte sohbet meclisine katılmaları, zikir sema ve diğer tasavvufi ayinleri birlikte yürütmeleri caiz görülmediği için ana-bacıları şeyh ve mürid arasında vasıta saymakta idiler. Şeyhin talimat ve uygulamaları ana-bacılar vasıtasıyla hanımlara intikal ettirilirdi.

Esasen bazı sufilerin kadın-erkek ilişkilerinde mütesahil olması, hak ve sünnî olarak kabul edilen bazı tarikatlerde kadın ve erkeklerin birlikte zikrine izin verilmesi gibi bazı meselelerde tasavvuf eleştirilere uğramıştır. Ünlü sufiye Rabia'nın, Süfyan ile sabaha kadar yalnız oturup sohbet etmesi (10) Belh Emiri'nin kızı Fatıma'nın Beyazıd Bistami'yi ziyaretinde nikabını açıp konuşmasına tepki gösteren kocası Ahmed b. Hadraveyh'e (v. 240/845) "Sen benim tabiatıma ve bedenime mahremsin; O ise benim yoluma mahrem. Üstelik senin bana ihtiyacın var iken O'nun bana ihtiyacı yok" diye cevap vermesi" (11), Cüneyd'in, hanımuna, "ğaybet (12) halindeki Şibli karşısında örtünmesinin gerekmediğini söylemesi" (13), Ulu Arif Çelebi'nin kadın meclislerine gidip sema etmesi ve belki cezbeye gelen kadınların da onunla birlikte semaya başlamaları, Ahmed Yesevi ve Ahmed er-Rifai'nin kadın-erkek birarada zikre yumuşak bakmaları, zikir cemaatinde hazır bulunan ka-

(9) Burada antiparantez, tasavvufta kadınla feminizmi bağdaştırmak gibi bir düşünceden uzak olduğumuzu söyleyelim. Zira feminizm, dini kitaplarda Allah için erit zaminin kullanılmasını dahi hoşgörmeyip, Allah'ın haşa -cinsiyetini tartışacak kadar ileri giden, hatta erkekleri insan olarak görmeyen, görse bile kötülükte dahi yarışacakları birer rakipten başka birşey olarak algılayamayanlardır. İslamda ise, kadın da erkek de Allah'ın yeryüzündeki halifeleri ve eşit haklara ve ancak değişik fonksiyon ve görevlere sahip kulları olarak saygıya layıktırlar. Üstünlük ancak takva iledir. Ve kavgaya gerek yoktur; zira Allahu Teâlâ, hak ve görevlerimizi belirlemiş, bize ise sadece anlamak ve uygulamak kalmıştır.

(10) Bkz. Attar, a.g.e., s. 233

(11) Hucviri, s. 220.

(12) Ğaybet, sufi'nin, kendisini Rabbinin huzurunda hissedip etrafında olup bitenden habersiz olacak bir halde bulunmasıdır.

(13) Kuşeyri, Risale, Mısır, 1957, "Ğaybet" bölümü.

dınlara baktığı hatırlatılan Kirmani, Nasrabadi gibi bazı sufilerin "Kadınlarla birlikte olduğum aklımdan bile geçmiyor" demeleri (14), Şavane'nin, güzel sesiyle abidlerin, zahidlerin katıldığı toplantılarda vaaz edip ilahiler terennüm etmesi gibi ferdi tutumlar hep eleştirilmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki tasavvuf, herhangi bir zaman diliminde, insanın içinde bulunduğu halle ilgilidir; bu gibi durumlar da herkes için geçerli bir "fetva" statüsünde olmaktan uzaktırlar. Aslında tasavvufun, anlaşılmayan yönlerinden biri, işte bu subjektifliğidir. Problem burda yatmaktadır. Burada tasavvuf "fıkıhla uyumuyor" diye reddedilemez. Zira bazen "hadisçilerle kelamcılar" arasında da kavgalar olur, fıkıhçılarla hadisçiler arasında da. Ahmed Yesevi'nin tutumu ile ilgili olayı Köprülü şöyle anlatıyor: 'Horasan ve Maveraünnehr alimleri, Ahmet Yesevi'nin meclisinde örtüsüz (15) kadınların olup olmadığını şayiasını araştırmak için iki müfettiş gönderirler. Bunun bir iftiradan ibaret olduğu anlaşılır ama Ahmet Yesevi onlara yine de bir ders vermek için, "sağ kolunu bulduğ gününden buyana kadın uzvuna değdirmemiş bir veli" sorar müridlerine. Müridlerden Celal Ata kalkar. Yesevi, O'na, içinde "pamuk ile ateş" in bulunduğu bir okka verir ve Horasan -Maveraünnehr ulemasına yollar. Okka açıldığında, pamuğun yanmamış olduğu görülür. Hoca Ahmed Yesevi'nin onlara mesajı şudur: Erkek ve kadın bir ehl-i Hakk meclisinde birleşerek beraber zikir ve ibadette bulunsalar dahi, Hak Teâlâ onların kalbindeki her türlü kin ve düşmanlığı yok etmeğe muktedirdir (16). Biraz önce sözünü ettiğimiz Ahmed b. Hadraveyh'in hanımı Fatma da, elindeki kınayı görüp "Ey Fatma bu da ne?" diye soran Beyazid Bistami'ye "Şimdiye kadar elimdeki kınayı görmüyordun. Bugün gördün. Artık seninle sohbetimiz haram hale geldi" (17) demiştir. Bütün bunlar, sufilerin, dinin emirlerini anlamadan uygulama yerine, onlardaki hikmeti yakalama peşinde olduklarını gösterir.

Zaten kadın-erkek bir arada zikre, -daha doğrusu ayine- tamamen olumlu bakan tarikatler, heterodoks sayılmıştır. Mesela, kimilerine göre, Hoca Ahmed Yesevi'nin bir müridi olarak Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş'a nisbet

(14) Tabakatu's-Saufiyye, s. 487

(15) Burada meselenin, kadın-erkeğin birarada zikri değil de, kadınların meclise "örtüsüz katılmalı" olduğuna dikkat etmek gerekir.

(16) Kaynaklar için bkz. Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, DİB yayınları, Ankara, 1993, s. 3-34

(17) Hucviri, s. 220.

edilen sünnî bir tarikatken, daha sonraları tarikatte ikinci pir olarak kabul edilen Seyyid Ali Sultan (veya Sersem Ali Baba) nın oğlu olduğu söylenen Balım Sultan tarafından bu sünnî çizgisinden çıkarılan, kimine göre başlangıcından beri Heteredoks bir yapıya sahip olan (18) Bektaşilikteki cem ayinlerinde kadın-erkeğin bir arada olması, kadınların tarikatten olanlara ve ihvana karşı örtünme zorunluluğu içinde bulunmamaları, bir ilim dalı olarak tasavvufu hiç ilgilendirmez; zira, bu tarikat, sadece bu açıdan değil, bir çok açıdan İslâm dışı akide ve pratiklere yer verdiği için dışlanmış, "sonradan bişer' olan (İslâm dışına çıkan) tarikatler" grubu içine sokulmuştur.

Bektaşilikle ilgisi açısından ahilikte kadını ele alacak olursak: bir esnaf teşkilatı olan ahilik, aslında, dervişanı esnaf olan ve 7/13. asırda Ahi Evren diye bilinen Şeyh Nasıruddin Mahmud tarafından kurulmuş, asırlarca Osmanlı İktisadî hayatına yön vermiş bir tarikattir. Bu tarikatın bir kadın kolu niteliğindeki "Bacıyan-ı Rum" veya "Anadolu Bacıları" ise Ahi Evren'in eşi Fatma Bacı (Kadın Ana, Kadıncık, Hatun Ana)'nın önderliğinde, Türkmen kadınlarından oluşmuş bir tarikatti. Bunlardan, nedense, Aşıkpaşazade hariç hiçbir osmanlı tarihçisi bahsetmemiştir. Esasen Aşıkpaşazade de bir iki cümleyle geçiştirmiştir (19). "Menakıb-ı Şeyh Evhadu'd-din Hamid el-Kirmani" adlı müellifi belli olmayan Kirmani'nin müridleri arasında genç kız kadınlar ve bunların faaliyetleri ile ilgili olarak birçok haberler veren eserin bir yerinde, Kirmani'nin halifesi Zeynuddin Sadaka'nın zaviyesinde bulunan "fakiregan" (Hanım dervişler) dan bahsedilmiştir. Bu kelime, "bacıyan" denen zümrenin Farsça adıdır (20) Bacıyan-ı Rum'un ileri gelenlerinden olan Fatma Bacı'nın, Hacı Bektaş'ın gizli ilim ve keramatlerini gösterdiği, nesi varsa O'na emanet ettiği, diğer erenler ve dervişlerin saygı gösterdiği bir şahsiyet olarak-Bektaşî menkıbelerinde hatırası yad edilir (21). Bacılar, kadın el sanatlarını icra eden kadınlar arası bir san'atkarlar organizasyonudur. Bir çok sosyal, siyasal ve ticari faaliyetleride bulunan bu teşkilât, Ahiliğin kadın koludur. Bu teşkilât üyesi olan kadın ve kızlar erkeklerle birarada zikir, sema ve sohbet mec-

(18) Bu kondaki fikirlerin toplu bir değerlendirmesi için bkz. Ocak, Ahmet Yaşar, Türk Süfiliğine Bakışlar, İstanbul, 1996, İletişim Yay.

(19) Tarih-i Al-i Osman, 205

(20) Bayram, Mikail, Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum, Konya, 1994, s. 5

(21) Bayram, a.g.e., s. 11

lislerinde bulunuyorlardı. Bu yüzden o dönemde Türkmen şeyhler, "ibahiyecilik"le suçlanıyorlardı (22).

Ahilikte, kadın, erkeği dünyaya getiren kişi olarak aslında erkekten üstündür. Mesala erkeklere hitap eden bir şiirinde Zehra Bacı şöyle diyor:

Zehranın nutkunu güzel dinleyin
 Ey erenler, erler doğru söyleyin
 Biz doğurmadık mı beyan eyleyin
 Sizi irşad eden bu babaları (23).

Hemen herkesin tanıdığı İbn-i Arabi ise, insanın yaratılışından hareketle Adem'in, Allah'ın sureti üzere yaratıldığı için Allah'la aralarında muhabbetin olduğunu söyledikten sonra: "... Badehu onun için onun sureti üzere şahs-ı ahârî müştak kıldı; kadın tesmiye eyledi. Onun sureti üzere zahir oldu. Böyle olunca ona müştak oldu. (Bu bir) şeyin kandi nefsine iştiyakıdır. Ve kadın da ona müştak oldu; Bu da bir şeyin vatanına iştiyakıdır. İmdi ona kadın sevdirdi. Zira Allah Teâlâ kendi sureti üzere halkettiği kimseye muhabbet etti." "... "Böyle olunca "Hak ve Recul ve Kadın" olarak selase zahir oldu. İmdi Racul, kadının aslına olan iştiyakı kabilinden olarak kendi aslı olan Rabb'ine müştak oldu. Şu halde Allah Teâlâ kendi sureti üzerine olan kimseyi sevdiği gibi, Rabb'i ona nisayı sevdirdi. (...) Bunun için (Hz. Muhammed (s.a.v.)) "(Dünyanızdan üç şey) bana sevdirdi: (Kadın, koku ve gözümün nuru kılınan namaz)" dedi.

Ve onun hubbünün sureti üzerine olduğu Rabbine taallukundan dolayı "Ben sevdim" demedi" (24) Hatta İbn-i Arabiye göre "Ve li'r-ricali aleyhinne deraceh" ayetinde üstünlük, erkeğin, doğrudan Hakk'ın sureti üzere yaratılmasındandır (25), veya kadından önce yaratıldığı için Allah'ı kadından önce tanıma şansı elde etmesindedir (26). Ancak "Raculun Hak için şuhudü,

(22) Bayram, a.g.e., s. 56-57.

(23) Ergun, Sadeddin Nuzhet, Bektaşî-Kızılbâş-Alevî Şairleri ve Nefesleri, İstanbul, ts. Marif Ktb. c. 3, s. 257.

(24) Konuk Ahmed Avni, Fususu'l-Hikem tercüme ve şerih (Dr. Mustafa Tahralı-Dr. Selçuk Eraydın), İFAV, no 50, IV c. -IV, 338 vd.

(25) a.g.y. s. 352

(26) bkz. Uludağ, Sufi Gözüyle Kadın, s. 76 (Futuhât-ı Mekkiyye, Kahire, 1986, X, 142'den naklen)

kadında etemm ve ekmeldir. Zira Hakk'ı fail ve münfail olmak (gibi iki) hay-siyetten müşahede eder. Ve kendi nefsinden şuhudü, hasseten raculün münfail olması haysiyetiyledir." Bu cümleyi Ahmed Abni Konuk şöyle açıklıyor: "İmdi racul vuslat halinde Hakk'ı müşahede eylediği vakit, onun Hakk'ı müşahedesi münfailde olur. Çünkü kadın mahall-i infialdir. Ve racul Hakk'ı mahall-i infial olan kadının suretinde zuhuru itibarıyla, müşahede etmiş olur. Ve racul, kadının kendinden zuhuru itibarıyla, Hakk'ı halet-i vuslatta, kendi nefsinde müşahede ettiği vakit, Hakk'ı kendinde müşahede eder. ... Kadını, suretini istihzar etmediği zaman (ise) Hakk'ı, kendi nefsinde müşahede eder (.....) Böylece, raculün Hakk'ı şuhudü, kadımla etemm ve ekmel olmuş (olur)." "...Binaenaleyh, Adem'in vücudu, muhabbet-i İlahiyye ile zahir oldu. Şu halde raculden münfailen, kendisenden ben-i beşer zahir olan nisaya hubb-ı ilahi taalluk etti" (27) Şarani de "el-Bahru'l-Mevrud" adlı eserinde buna benzer fikirler savunur (28).

Mevlana ise konuya başka bir açıdan yaklaşmaktadır. Abdalbaki Gölpınarlı, Onun, kadını, cemiyetin bir unsuru olarak ele alarak, (bilinçsiz -H.K.) örtünmesine, saklanmasına muarız olduğunu, kadınlardan birçok müridi olduğunu, Onun, kadınların sema meclislerine gittiğini, onlarla sema ederken, onların Onun üstüne güller serptiklerini ve eserinde daima kadın sevgisini telkin eylediğini ve nihayet ömrü boyunca tek kadınla yaşadığını yazar (29).

Onun bu konudaki sözlerinin en güzeli:

"Pertev-i Hakkest, an ma'şuk nist,

Halıkest an kuya mahluk nist"

(Kadın pertev-i Hakk'tır, maşuk değil, Sanki Halık'tır mahluk değil), beyitleridir.

Bu beyitlerinden önce şöyle der: 'Tanrı kadını erkek onunla yatışın eş olsun diye yarattı. Adem nasıl olur da Havva'dan ayrılabilir' (...) 'Peygamber (a.s.) dedi ki kadın akıllara, gönül ehline üst olur. Bilgisizlerse kadına üs-

(27) A. Avni Konuk, a.g., s. 42-43, Ayrıca bkz. Schimmel A., *Mystical Dimensions of İslam*, U.S.A. 1975, s. 426-435.

(28) Bu kaynaklar ve daha fazla örnek için bkz. Uludağ, *Sufi Gözüyle Kadın*, s. 8.

(29) Bkz. Gölpınarlı, Abdalbaki, *Mevlana Celaleddin*, İstanbul, 1952; İstanbul Matbaası, II. Basım, s. 209-211

tolurlar. Çünkü onlar sert, kaba kişilerdir. Bu ise insani bir vasıf değil hayvani bir vasıftır (30).

Kadına karşı bu şekilde bir hayranlığa, vahdet-i vücuda kail olan birçok mutasavvıfta rastlamak mümkündür. Mesela Molla Cami de kadın sufileri incelemeğe başladığı bölümde şöyle bir söz nakletmekten kendini alamamıştır: "Erkeklerin kadınlara üstünlüğü olsaydı, şemse (güneşe) müennes, kamere müzekker demek ayıp olurdu. Müzekkerlik de erkeklerde bir üstünlük değildir" (31) diyerek, müennesliğin alçaltıcı bir sıfat olmaktan ne kadar uzak olduğunu anlatmak istemiştir.

Kadınların şeyhlik makamına kadar yükseldikleri tek tarikat de Mevlevilik olmuştur: Mesela, Ulu Arif Çelebi'nin Tokat'ta bir halifesi kadın idi. Sultan Veled'in kızı Şeref Hatun'un birçok müridi vardı. Küçük Arif Çelebi'nin kızı Güneş Hanım-ı Suğra da bir süre sanra Karahisar Mevlevîhanesi'nde şeyhlik makamında oturmuştu. Aynı şekilde Şah Mehmet Çelebi'den sonra kızı Destina, Karahisar Mevlevîhanesinde mütevellî olmuştu. Küçük Mehmet Çelebi'nin kızı Güneş Han, Sikke ve hırka giyer, yüzü peçeli olarak Mevlevî mukabelesini idare ederdi (32).

Aslında Mevlevîliğin, Sultan Veled'in (v. 1312), oğlundan devam eden kanadına "Çelebiler", kızı Mutahhere Abide Hatun kolundan devam eden bir "İnas Çelebileri" denmekte idi ki bu şekilde bir silsile hiçbir tarikatte yoktur (33).

'Anlaşıyor ki, Mevlevîliğin ilk devirlerinde kadın, Mevlevî cemiyetinin dışına atılmamış, hatta köylere kadar yayılan ve Mevlevî köyleri meydana getiren bu yolda, kadın erkekten aşağı görülmemiştir. Fakat, vakıf yüzünden Mevlevîliğin iktidara dayanması, meşihatla uzlaşması, köylerden kasabalara ve şehirlere inmesi, kadına verilen bu serbestiyeti tahdit etmiştir.

(30) Gölpınarlı, Abdülkâfi, Mesnevî Tercemesi ve Şerhi, 6 c., İlaveli 3. Baskı, İstanbul, 1990, 1, 243 (2440-2450. beyitler arası) (Bu beyitler, Mesnevî'nin aslının 34 b varakında bulunur).

(31) Molla Cami, Nefahatü'l-üns, s. 692.

(32) Bkz. Sakıb Dede, Sefine-i Nefise-i Mevlevîyan, Mısır, 1283 H. Matbaa-ı Vehhabiya, s. 252-61'den naklen Gölpınarlı, Mevlana'dan Sonra Mevlevilik, İstanbul, 1953, s. 278-79, İslâm Ansiklopedisi MEB. İst. 1991, "Mevlevilik" maddesi

(33) Bkz. Öngören, Reşat, Mevlana'nın Osmanlılar'daki Etkileri, (Altınoluk, Aralık 1996, sa. 160, s. 30-32'da)

XVII. asırdan sonra artık köy Mevlevîhanelerine artık nasıl rastlamıyorsak, bu asırdan sonra artık "kadın Mevlevî halifesi"ne de rastlamıyoruz.

Bununla beraber, yine de Mevlevî kadını, mümkün olduğu kadar kendisine yer bulabilmiştir. Kadınlara, hemen daima arakıyye tekbir edilir, bazen de sikke verilirdi. Kadın sema meşkedebilirdi ve bazen kadınlar, erkeklerin bulunmadığı meclislerde kendilerinden, yahut yaşlı dedelerinden birkaçının ney ve kudümüyle sema ederlerdi. Ancak şu da var ki bu, tahassürü gidermek için başvurulan bir teselliydi. Zira artık merasim kurulmuş, katılmış, yerine oturmuş ve kadın, ikrar veremez, çile çıkaramaz, meydan-ı şerife giremez olmuştur' (34).

Bütün bunlar, sufilerin kadına bakış açılarının muhtelif olduğunu, kadına karşı tutumlarının medrese âlimlerinin tutumlarından çok farklı olduğunu gösteren açık örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

(34) Gölpınarlı, Mevlana'dan Sonra Mevlevilik, s. 281.